

NEFS-İ İSTANBUL'UN CAMİSİZ KÜLLİYELERİ I

Mert Ağaoğlu-Fatih Sarımeşe

Asıl İstanbul manasına gelen “Nefs-i İstanbul” tabiri, Osmanlı Döneminde suriçi yani tarihi yarımada için kullanılmıştır. Fetihden sonra külliyelerin inşasıyla birlikte şehirde yeni semtler ve mahaller oluşmaya başlamıştır. İstanbul’un semtleri genellikle isimlerini bu külliyelerden almıştır (Süleymaniye, Sultanahmet, Mahmudpaşa, Vefa, Beyazıt, Laleli). Fakat bunlar, ana yapısı cami olan külliyelerdir. Camisi bulunmayan külliyelerin genellikle suriçindeki semtlere isimlerini veremediği görülmektedir.

Kelime anlamı olarak “bütünlük, çokluk” gibi anlamlara gelen külliye sözcüğü¹ çok fonksiyonlu yapı birimlerini içinde barındıran kompleks yapılar topluluğu için kullanılmaktadır.

Fetihden sonra özellikle yerleşimin yoğun olduğu suriçinde çok fazla cami vücuda gelmişti. Bunun akabinde bazı külliyelerde özellikle XVI. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılda yapılan yapı topluluklarında cami birimlerine rastlanmamaktadır. Bunun nedeni, yakın çevrelerinde camilerin bulunması ile açıklanmaktadır. Camisi olmayan bu külliyeler, dönemin devlet ricaline, saray görevlilerine ve ilmiye sınıfına ait oldukları için sultan külliyelerine göre daha mütevazı boyutlarda inşa edilmiş olup küçük ölçekli yapı topluluklarıdır. Bu çalışmada, XVI. yüzyılın sonundan XVIII.

¹ Ferit Devellioğlu, “Külliye”, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 1993, s. 615.

yüzyılın başına kadar suriçinde yapılmış bünyesinde cami yer almayan külliye ele alınmıştır. XVIII. yüzyıldaki camisiz külliye ele yazının bir sonraki bölümünde ele alınacaktır.

Koca Sinan Paşa Külliyesi

Arnavut asıllı olan Sinan Paşa, Enderun'da yetişmiş ve çarşnırbaşı olmuş, 1580 yılında ise sadaret makamına getirilmiştir. 1582'de azledilmiş ve 1589'da ikinci defa sadrazam olup 1591'de ikinci defa azledilmiştir. 1593 yılında üçüncü defa sadrazam olup 1595 yılında üçüncü defa azledilen Sinan Paşa, Temmuz 1595 yılında dördüncü defa sadrazam olup Aralık 1595'de tekrardan azledilmiş ve 10 gün sonra tekrardan sadrazam olmuş, 4 Nisan 1596 yılında vefat etmiştir. Servet ve hayratı çok olan Sinan Paşa 90 yaşının üzerinde iken vefat etmiştir.² "Koca" "Yemen ve Tunus Fatih" lakaplarıyla da anılan Sinan Paşa yaşadığı dönem içinde Osmanlı'da tesirli olmuş bir kişidir.³

Külliye; Çarşıkapı civarında Divanyoluna giden yol üzerinde bulunmaktadır. Divanyolu medrese bakımından yoğun bir bölgedir.⁴ Medrese, türbe ve sebilden meydana gelen külliye mimarı Davud Ağa olup, sebil biriminin kitabesine göre 1594 yılında tamamlanmıştır. Külliye küçük ölçekte olması şehir merkezindeki yer sıkıntısına bağlanmaktadır.⁵ 1865 Hoca Paşa yangınında harap olan külliye onarılmış, 1973-1974 yıllarında sistemli biçimde restore edilmiştir. Külliye medresesi halen Balkan Türkleri Dayanışma ve Kültür Derneği ile İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği tarafından kullanılmaktadır. Muntazam kesme taş malzemeden inşa edilen külliye yüksek bir ihata (çevre) duvarı ile çevrelenmiş olup Divanyolu ile Bileyciler sokağının kesiştiği köşeye sebil birimi inşa edilmiştir.⁶

Külliye medresesi klasik Osmanlı mimarisinde yapılmış olup dikdörtgen planlı ve revaklı avlusuyla üç yönden toplam on altı adet kare planlı öğrenci hücreleri bulunmaktadır. Bu hücreler kubbeye örtülmüştür. Medresenin avlusunda merkezde sekizgen planlı şadırvan bulunur. Şadırvanın merkezinde ise mermerden yapılmış bir havuz vardır. Med-

² Mehmed Süreyya, "Sinan Paşa (Koca)", Tarih Vakfı Yurt Yayınları, *Sicill-i Osmani*, C.5, s.1512.

³ Enis Karakaya, "Koca Sinan Paşa Külliyesi", *DİA*, C.26, s.139.

⁴ Haluk Dursun vd., *Şehir Kültür İstanbul*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul, 2010, s. 128.

⁵ Godfrey Goodwin, *Osmanlı Mimarlığı Tarihi*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 425.

⁶ Enis Karakaya, a.g.m., s.139.

resenin batısında bulunan derslane birimi Osmanlı mimarisinin erken dönemlerinde karşımıza çıkan ters "T" planını andırmaktadır. Ön tarafında bulunan revak kısmı tonoz ve kubbe ile örtülüdür. Derslane birimi kubbeye örtülmüştür. Kubbe içindeki kalem işleri orijinal olmayıp son döneme aittir.⁷

Külliyenin türbesi klasik Osmanlı mimarisinin en güzel örneklerinden biri olup külliyeye hakim bir konumdadır. Onaltıgen planlı, basık kubbe ile örtülmüş olan türbenin önünde sundurma bulunur. Kubbe eteğinde yapıyı çepeçevre dolanan mukarnas dizili kuşak ve üstünde palmet dizili bir friz bulunmaktadır. İçi oldukça yalın olan türbenin içinde iki mermer lahit ve 3 ahşap sanduka bulunur. Türbenin etrafı XVIII.yüzyılda hazire haline getirilmiştir. Külliye'nin sebili sekizgen plandadır. Yola bakan cephesinde beş su verme açıklığı demirden petek biçiminde şebekeli olarak yapılmıştır.⁸

Gazanfer Ağa Külliyesi

Kardeşi Cafer Ağa ile birlikte henüz II.Selim sancakta iken şehzadenin hizmetine giren Gazanfer Ağa, II.Selim padişah olduktan sonra onun yakınlığına mazhar olup hadımlığa kardeşi ile birlikte razı olmuştur. Gazanfer Ağa II.Selim, III.Murad ve III.Mehmed'e yaklaşık 30 yıl Babüssaadde ağası ve hasodabaşı olarak hizmet etmiştir.⁹ 6 Ocak 1603 yılında idam edilmiştir.¹⁰

Fatih İlçesinde Kırkçeşme Mahallesi'nde Atatürk Bulvarı üzerinde, Bozdoğan kemeri önünde yer alan külliye mimarbaşı Davud Ağa zamanında inşa edilmiştir. Vakfiyesi 1595 tarihlidir.¹¹ Medrese, türbe ve sebil-den meydana gelen külliye zaman içerisinde küçük bir hazire oluşmuştur.¹² Haliçte başlayan ve Marmara'ya kadar yayılan büyük yangınlarda zarar gören külliye 1782 yangınında harap olmuş ve tamir edilmiştir. 1908 yılı Ağustosundaki yangın olayından sonra tekrardan onarılmış ve kullanılabilir hale getirilmiştir. Erken Cumhuriyet devrinde medreseler kapatıldıktan sonra yıkılmak için bekleyen külliye kurtulmuş ve 1943-1944

⁷ Doğan Yavaş, "Sinan Paşa Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.7, s.4

⁸ Enis Karakaya, a.g.m., s.140.

⁹ Mehmed Süreyya, "Gazanfer Ağa", Tarih Vakfı Yurt Yayınları, *Sicill-i Osmani*, C.2, s.546

¹⁰ Semavi Eyice, "Gazanfer Ağa Külliyesi", *DİA*, C.13, s. 432.

¹¹ Süleyman Faruk Göncüoğlu, *İstanbul'un Kitabı Fatih*, Cilt 1, Fatih Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 82.

¹² Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Gazanfer Ağa Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.3, s.375.

yıllarında Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından restore edilmiştir. Bu onarımdan sonra İstanbul Belediyesi külliye-yi Şehir Müzesi olarak düzenlemiş ve İstanbul'a dair çeşitli eserleri teşhir etmeye başlamıştır. Belediye Başkanı Bedrettin Dalan döneminde bu eserlerin bir bölümü Yıldız Sarayı'na taşınmış ve boş kalan Gazanfer Ağa Medresesi Karikatür ve Mizah Müzesi olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Külliye-nin giriş yönü Kovacılar Caddesi üzerindedir. Kapıdan içeri girildiğinde solda sebil, sağ tarafta türbe ve hazire karşıda ise medrese bulunmaktadır. Medresesi revaklı bir düzenleme içerisinde on beş öğrenci hücre-si ve ders-hane-mescid biriminden oluşmaktadır.¹³ Medresenin öğrenci birimleri kubbeyle örtülmüştür. Her hücrede ocak ve dolap nişleri bulunmasına karşılık Dershane-Mescid biriminde bulunmamaktadır. Dershane-Mescid kare planlı olup üzeri kubbe ile örtülüdür.¹⁴ Dershane-Mescid biriminde güneyde mukarnas kavsaralı mihrap nişi bulunmaktadır.¹⁵

Külliye-deki Gazanfer Ağa'nın türbesi on ikigen planlı olarak düzenlenmiş ve kubbe ile örtülmüştür. Türbenin içinde pencerelerin üst taraflarında kalem işi süsleme izleri bulunmaktadır. Türbenin içinde Gazanfer Ağa'nın sandukası dışında iki tane de kadın sandukası yer almaktadır.

Külliye-nin sebili sekiz köşeli olarak düzenlenmiş ve beş cephesi dışarı taşmıştır. 1943 yılında tamir edilen sebilin üzerine bu tarihte geniş bir saçak yapılmıştır. Sebilin kubbesinde malakari süsleme örneği görülmektedir.

Külliye, öğleden sonra güneşini engelleyen Bozdoğan Kemer-i'nin yakınında inşa edilmesi sonucu oldukça rutubetli bir yapı olmuştur.¹⁶

Kuyucu Murad Paşa Külliyesi

Devşirme usulüyle saraya alınan ve Enderun'da yetişen Murad Paşa aslen Hırvat kökenlidir. I.Ahmed'in cülusundan sonra 10 Kasım 1605' te dördüncü vezirliğe getirilen Murad Paşa Osmanlıya karşı ayaklanan Celali eşkiyalarıyla uzun süre mücadele etmiştir.¹⁷ İdam edilen isyancıları açtığı kuyulara attığından kendisine "Kuyucu" lakabı verilmiştir.¹⁸ Mu-

¹³ Reşat Ekrem Koçu, "Gazanfer Ağa Medresesi Sebili ve Türbesi" *İstanbul Ansiklopedisi*, C.11, s. 6025.

¹⁴ Reşat Ekrem Koçu, a.g.m., s.6025.

¹⁵ Ahmet Vefa Çobanoğlu, a.g.m., s.376.

¹⁶ Semavi Eyice, a.g.m., s.433.

¹⁷ Ömer İşbilir, "Kuyucu Murad Paşa", *DİA*, C.26, s.507.

¹⁸ Ceyhan Güran, *İstanbul Bir Dünya İmparatorluklar Merkezi*, Akis Kitap, İstanbul, 2007, s. 201.

rad Paşa 5 Ağustos 1611 yılında Diyarbakır'da vefat etmiş ve naaşı Vezneciler'de bulunan külliyesine defnedilmiştir.

Eski Odalar olarak anılan Yeniçeri Kışlasının yakınında inşa edilen,¹⁹ günümüzde Vezneciler Caddesi üzerinde, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi önünde yer alan külliye; medrese, derslane-mescid, türbe, sebil, sıbyan mektebi ve dükkanlardan oluşmaktadır. Külliye'nin yapım tarihi Murad Paşa'nın ölümünden önce yani 1611 yılından önceye tarihlenir. Külliye'deki türbenin 1782 yılındaki yangında zarar gördüğü ve 1869'da yapılmış olan bir tespitte medresenin faal olduğu bilinmektedir. Sıbyan mektebi 1894 depreminde yıkılmış ve 23 Temmuz 1911 tarihinde gerçekleşen Uzunçarşı yangınında külliye kısmen zarar görmüştür. 3 Ocak 1919'da yapılmış olan bir tespitte ise medresenin yangınzedeler tarafından işgal edildiği anlaşılmaktadır. Yıkılacak duruma gelmiş olan külliye 1943-1950 yılları arasında restore edilmiş ve medrese bölümü İstanbul Üniversitesi Güzel Sanatlar Bölümü'ne tahsis edilmiştir. Dükkanlar ise bugün Piri Mehmed Paşa Vakfı'na geçmiş bulunmaktadır.

Yapıya plan olarak baktığımızda ise üçgen bir arsa üzerinde inşa edilmiş olup medrese ağırlıklı küçük külliyeler grubu içinde değerlendirilir. Külliye'de yapılar medreseye bitişik biçimde düzenlenmiştir. Cephede dükkan birimleri arasındaki kapıdan medreseye geçiş sağlanmaktadır. Yamuk dikdörtgen avlu 3 yönden "U" biçiminde revaklarla kuşatılmıştır. Revakların gerisinde güneydoğu dışında diğer iki yönde "L" biçiminde sıralanan medrese odaları vardır.²⁰ Güneydoğu yönünde medresenin derslane-mescid birimi yer almaktadır. Önündeki revak kısmı aynalı tonozla örtülmüştür. Kare planlı olan derslane-mescid biriminin üzeri kubbeyle örtülüdür. Giriş kapısının karşısında hafif sağa kaydırılmış mihrap nişi yer almaktadır. İki yan duvarlarda nişler bulunmaktadır. Yapının kubbesinin ortasında sonradan yenilenmiş olan kalem işi bezemede nadir görülen zikzaklı madalyon kompozisyonu yer almaktadır.²¹ Medresede kare planlı kubbeyle örtülü toplam 14 medrese odası bulunmaktadır. Odalarda ocak ve dolap nişleri bulunmaktadır. Medrese avlusunun üzeri günümüzde alçı tavan ve sundurma ile kapatılmıştır.²²

Medresenin güneydoğusunda yer alan türbe, kare planlı olup günümüzde ahşap tavan ve kurşun kaplı çatı ile örtülüdür. Giriş kısmı sakıflı olan türbenin cephesinde ortadaki büyük kemerin ve caddeye bakan yan yüzeyin-

¹⁹ Wolfgang Muller Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, YKY, İstanbul, 2001, s. 362.

²⁰ Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Kuyucu Murad Paşa Külliyesi", *DİA*, C.26, s.509.

²¹ Ahmet Vefa Çobanoğlu, a.g.m., s.143.

²² Ahmet Vefa Çobanoğlu, a.g.m., s.509.

deki kemerin köşe dolgularında rozet motifi bulunmaktadır. Bu kemerlerin kilit taşlarında da birer küçük rozet bulunur. Sakıf kısmı yanındaki sebil ile birlikte friz ile çevrelenmiş ve kurşun ahşap çatıyla örtülmüştür. Türbenin giriş kapısında ayet yazılı kitabesi yer alır. Türbede Sadrazam Kuyucu Murad Paşa, Abaza Mehmed Paşa ve Cağaloğlu Sinan Paşazade Mehmed Paşa'ya ait sandukalar bulunmaktadır. Bu sandukalardan başka kırılmış bir taş lahit ile bir kaç tane kırık mezar kitabesi bulunmaktadır.²³

Türbeye bitişik yapılmış olan sebil dışa taşkın beş cephelidir. İçerden ahşap bir kubbeye örtülü olan sebil mermer malzemedendir yapılmış olup alt kısmında "C" kıvrımları üstte ise geometrik kompozisyonlu madeni şebeke-leri bulunur. Sebilen içinde türbeye açılan bir pencere açıklığı yer almaktadır.

Vezneciler caddesindeki iki dükkanın üzerinde fevkani düzende inşa edilmiş sıbyan mektebi görülmektedir. Kare planlı olup kubbe ile örtülüdür. Mektebin iç mekanında orijinal olmayan yoğun kalem işleri bulunmaktadır. Külliye'nin Vezneciler caddesine bakan on üç adet dükkanı beşik tonozla örtülü olup taş ve tuğlanın birlikte kullanımı olan almaşık duvar örgüsüyle yapılmıştır. Günümüzde Vakıflar İdaresi tarafından kiraya verilmiştir.²⁴

Ekmekçizade Ahmed Paşa Külliyesi

Edirneli olan Ekmekçizade Ahmed Paşa, I.Ahmed devrinin baş defterdarlarından'dır. 1612 yılında Rumeli ve sonra Halep valisi olmuştur. 1615 yılında sadaret kethüdası olan Ahmed Paşa, 1617 yılında vefat etmiştir.²⁵

Külliye; Fatih ilçesinin Vefa semtinde, Kovacılar Caddesi'nin Taştekneler sokağı ile birleştiği köşede bulunmaktadır.²⁶ XVI. yüzyılın sonunda yapılan Gazanfer Ağa ve Koca Sinan Paşa külliyelerine benzer düzende türbe ve sebile birleşen bir medrese yapılmıştır.²⁷ Medresesi 1918'deki büyük yangın felaketinden sonra evleri yananlar tarafından işgal edilmiştir. Bu olaydan sonra uzun yıllar bakımsız kalan ve yersiz yurtsuzlar için barınak olan medrese 1963'e doğru Vakıflar İdaresi'nce Mimar Cahide Tamer tarafından 1966-1968 yılları arasında onarılmıştır. Bitişigindeki Nuri Bey Konağı'nın yıkılması sonucu İlim Yayma Cemiyeti talebe yurdunun parçası olmuştur.

²³ Ahmet Vefa Çobanoğlu, a.g.m., s.143.

²⁴ Ahmet Vefa Çobanoğlu, a.g.m., s.509.

²⁵ Mehmed Süreyya, "Ahmed Paşa (Ekmekçizade)", Tarih Vakfı Yurt Yayınları, *Sicill-i Osmani*, C.1, s.208.

²⁶ İlber Ortaylı, Vahdettin Engin, Erhan Afyoncu, **Payitaht-ı Zemin Eminönü II**, Eminönü Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 317.

²⁷ Zeynep Ahunbay, "Ekmekçizade Ahmed Paşa Medresesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.3 s.146.

Külliyenin darülcürre biriminden günümüzde bir iz bulunmamaktadır.²⁸ *Hadikatü'l Cevami'*ye göre sebil birimi Hüsrev Kethüda'nın yaptırdığı hayrattır. İzzet Kumbaracılar'da yapıyı Hüsrev Kethüda sebili olarak tanımlar ve 1565 yılına tarihler. Sebil, Ekmekçizade Ahmed Paşa'nın yaptırdığı yapılardan daha önce yapılsa da XVII.yüzyıl'da Ekmekçioğlu Ahmed Paşa'nın türbesinin yapımı sırasında yenilendiğine ilişkin yapısal ve üslup özellikleri gözlenmektedir. Medresenin girişindeki kitabede Ekmekçizade Ahmed Paşa'nın baş defterdar olduğu, vefat ettiğinde buradaki türbeye gömüldüğü yazmaktadır.XVII.yüzyılın başında hassa baş mimarı Sedefkar Mehmed Ağa'nın külliyei tasarlamış olduğu mimari özelliklerden anlaşılmaktadır.²⁹

Dikdörtgen planlı medrese biriminin odaları revaklı avlunun gerisinde bulunmaktadır. Revakların üstü kubbelerle örtülmüştür. Medresenin dershane-mescidi kare planlı olup kubbe ile örtülüdür.³⁰ Kubbenin içi kalem işleri ile tezyin edilmiştir ve bu motiflerden bu kalem işlerinin XVIII. yüzyıla ait olduğu anlaşılmaktadır.³¹ Karşısında helalarla gusülhane hücreleri bulunmaktadır. Dershane-mescid biriminin yanında hemen hemen aynı büyüklükte olan Ekmekçizade'nin türbesi yer almaktadır. Kare planlı kubbeyle örtülü olan türbede büyüklü küçüklü dokuz sanduka vardır. Türbenin girişi üzerindeki sundurma zaman içinde yıkılmıştır. Türbe ve dershane-mescid biriminin etrafı hazire olarak düzenlenmiş ve türbeye hazirenin arasından ulaşılmaktadır.

Hazire duvarı ile türbenin birleştiği köşede sebil bulunmaktadır. İstanbul'un en eski sebillerinden biri olan yapı sokak seviyesinin yükselmesi sonucu şebekelerinin alt kenarına kadar toprak altında kalmıştır.³² İnce işçiliğe sahip olan sebilin demirden yapılan şebekelerinde geometrik motifler bulunmaktadır.³³

Bayram Paşa Külliyesi

XVII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış vezirlerden ve Sultan IV. Murad'ın sadrazamlarından olan Bayram Paşa,³⁴ İstanbul Davudpaşa'da

²⁸ Semavi Eyice, "Ekmekçizade Ahmed Paşa Medresesi", *DİA*, C.10, s.548.

²⁹ Zeynep Ahunbay, a.g.m.,s.146.

³⁰ Semavi Eyice, a.g.m., s.548.

³¹ Reşat Ekrem Koçu, "Ekmekcizade Ahmed Paşa Medresesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, C.9, s. 4979.

³² Semavi Eyice, a.g.m., s.548.

³³ Reşat Ekrem Koçu, a.g.m., s. 4979.

³⁴ Reşat Ekrem Koçu, "Bayrampaşa Medresesi,Mektebi,Sebili,Tekkisi,Tekke Mescidi ve Türbesi", *İstanbul Ansiklopedisi*,C.4, s.2306.

doğmuş Yeniçeri Ocağı'ndan yetişmiş devlet adamıdır. 1622'de Turnacıbaşı, 1623'te zağarcıbaşı oldu ve Rumeli'de Yeniçeri Ocağı için oğlan devşirmeye başladı ve aynı yıl içinde önce yeniçeri kethüdası ve sonra da yeniçeri ağası oldu. Yaşamı boyunca devlet için çeşitli görevlerde yer alan Bayram Paşa, Şubat 1636 yılında IV.Murad tarafından Mehmed Paşa'nın yerine veziriazamlığa getirildi. Halep'ten Bağdat'a sefere giderken Urfa yakınlarında Ağustos 1638 yılında vefat etmiş ve cenazesi İstanbul'a getirilip Haseki semtinde bulunan türbesine defnedilmiştir.³⁵

Küllüye; Osmanlı döneminde Avrat Pazarı olarak anılan semtte, İstanbul'un yedinci tepesinde yer almaktadır.³⁶ Günümüzde Fatih İlçesi'nde, Haseki'de, Cerrahpaşa ve Keycihatun mahallelerinin sınırında bulunmaktadır. Yanında Haseki Külliyesi yer almaktadır. Bayram Paşa Külliyesi, özgün bir programa göre tasarlanmıştır.³⁷ Banisi Bayram Paşa tarafından 1634-1635'te inşa edilmiş olan külliye; medrese, sıbyan mektebi, tekke, türbe, hazire, sebil, çeşme ve dükkanlardan meydana gelmektedir. Dönemin ser mimarı Kasım Ağa tarafından yaptırıldığı kabul edilmektedir. XVIII. yüzyıldan itibaren çeşitli onarımlar geçirdiği anlaşılan sıbyan mektebi dışında kalan yapılar, özgün biçimleriyle günümüze gelmişlerdir.³⁸

Küllüye, bulunduğu sokak sebebiyle iki parçaya ayrılmıştır. Sokağın doğusunda medrese, sıbyan mektebi ve dükkanlar bulunmaktadır. Sokağın batısında ise tekke, türbe, sebil ve çeşme yer almaktadır. Medresenin kuzeyinde ise dükkan birimleri yer almaktadır.

Küllüyenin medrese bölümü Erken Osmanlı Mimarisinden bilinen İznik Süleyman Paşa Medresesi'nin tasarım bütünlüğünü sürdürmektedir. Kare planlı avlu revaklarla kuşatılmış ve revaklar kubbeye örtülmüştür. Medresede on dört adet kare planlı talebe hücresi yer alır. Kuzey kanadın ortasında ve girişin üzerinde yükselen kare planlı kubbeli dersane birimleri hücrelere göre ileriye doğru taşmaktadır.³⁹ Yemen Fatihî Sinan Paşa'nın medresesi ile benzerlik göstermektedir.⁴⁰ Haseki caddesi boyunca sıralanan dükkanlar dikdörtgen planlı beşik tonozla örtülü şekilde kar-

³⁵ Yusuf Halaçoğlu, "Bayram Paşa" *DİA*, C.5, s.266.

³⁶ Mustafa Cezar, **Osmanlı Başkenti İstanbul**, EKAV Yayınları, İstanbul, 2002, s. 200.

³⁷ Stefanos Yerasimos, **İstanbul İmparatorluklar Başkenti**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010, s. 334.

³⁸ M. Baha Tanman, "Bayram Paşa Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.2 s.101.

³⁹ M. Baha Tanman, a.g.m., s.267.

⁴⁰ Godfrey Goodwin, a.g.e., s. 440.

şımıza çıkmaktadır.⁴¹ Son onarımda sıbyan mektebi yıktırılmıştır. Mektebin ahşap çatılı olduğu ve son dönemlerde iki katlı bir muallim meşrutası ile genişlediği bilinmektedir.

Hız.Peygamberin ayak izinin korunduğu Bayram Paşa Tekkesi bu yüzden kaynaklarda "Kadem-i Şerif Tekkesi" adıyla da anılmaktadır. Tekke, kuruluşunda Kadiri tarikatına bağlıyken XVIII. yüzyılın başlarında Bayramiyye-Himmetiyye'ye, bu yüzyılın sonunda Halvetiyye-Sünbüllüyye'ye, XIX. yüzyılın ortalarında ise tekrardan Kadiri tarikatına intikal etmiştir.

Tekkeye ait on adet derviş birimi arsada doğu ve güney boyunca uzanan "L" biçiminde bir düzenleme oluşturmaktadır. Bu birimler plan ve üst örtü düzenlemeleri ile medrese hücrelerine benzemekte olsa da dışa kapalı ve ocaksız olmaları ile onlardan ayrılmaktadır. Bu durum tarikat yapılarında aranan belirli bir içe dönüklüğün işareti olarak yorumlanmaktadır. Derviş hücrelerinin önünde sekiz birimli revak uzanmakta, batı ucunda derviş hücrelerine göre daha büyük ölçekli şeyh odası yer almaktadır. Kare planlı ve kubbe ile örtülmüştür. Tekke kısmının tek ocağı şeyh odasında bulunmaktadır. Odanın arkasında su haznesi ve hela birimleri yer almaktadır. Sekizgen planlı ve kubbeli tevhidhane birimi ise bağımsız bir birim olarak tasarlanmıştır. Tevhidhanenin içinde dilimli kavsarası ile mihrap sade bir görüntüde yer alır. Yapının iç köşeleri ufak nişlerle yumuşatılmıştır. Üç yönden çevrili fevkani kadınlar mahfili kısmı ahşap eliböğünde motifleri tarafından taşınır. Bu motiflerin alt kısımları mukarnaslarla süslenmiş olup alınları da süre içinde tahrip olmuş klasik üslupta kalem işleri ile bezenmiştir.⁴²

Külliyenin türbesi ve sebili birbiri ile bağlantılıdır. Türbe ve sebil cadde ile sokağın kavşağında yer almaktadır. Türbe; kare planlı olup kubbe ile örtülüdür. Merkezi bir sofa ile giriş yeri hariç üç kenarın ortasında düz örtülü birer eyvandan oluşmaktadır. Sivil mimariden kaynaklanan bu durum erken dönemlerden itibaren medreselere, tarikat yapılarına ve hamamlara uygulanmış olup XVII. yüzyılda bir türbede karşımıza çıkması ve bu dönemde Revan ve Bağdat köşkleri ile çağdaş olması dikkat çekicidir. Türbenin girişi XVIII. yüzyılın ikinci yarısında yenilenmiş olup bu döneme ait barok üslupta kalem işleri karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte türbenin içinde devrinden kalma kalem işleri bezemeleri bulunmaktadır. Türbenin kuzeydoğu tarafında eyvanına bitişik sekizgen planlı ve kubbeli sebil beş cephelidir. Cephele geometrik düzende tunç şebekelerle kapatılmıştır. Sebilin biraz batısında çeşme yer almaktadır. Kaval

⁴¹ Reşat Ekrem Koçu, a.g.m. , s.2307.

⁴² M. Baha Tanman, a.g.m., s.267-268.

silmeli çerçeve içinde sivri kemeri, kırık kaş kemerli ayna taşı ile XVII. yüzyılın geç üslubunu yansıtmaktadır.⁴³

Köprülü Külliyesi

Köprülü Mehmed Paşa, devşirme olarak Enderun'da yetişen son büyük devlet adamlarındandır. Vakfiyesinde esas vatanının Berat sancağındaki Rudnik karyesi⁴⁴ olduğunu belirtmiştir.⁴⁵ Köprülü ailesi Devlet-i Aliyye'ye pek çok sadrazam vermiştir.⁴⁶ Enderun eğitiminden sonra matbah-ı amirede görev almış, Amasya'ya bağlı köprü (Vezirköprü) kasabasına gidip Ayşe Hanım'la evlenmiştir. Köprü kasabasında bulunması nedeniyle Köprülü olarak tanınmaya başlandı. Pek çok önemli görevde yer alan Köprülü Mehmed Paşa, 5 Eylül 1657 yılında Boynu Eğri Mehmed Paşa'nın yerine sadaret makamına getirilmiştir. Köprülü Mehmed Paşa, Hatice Turhan Valide Sultan ve IV. Mehmed'e bazı şartlar ileri sürerek bunların kabul edilmemesi halinde mührü kabul etmeyeceğini ifade etmiştir. Padişah ve valide sultan bu şartları yemin ederek kabul etmişlerdir.⁴⁷ Sadrazam olduktan sonra bir çok icraatlarda bulunan Köprülü dönemin kilit adamı olarak öne çıkmıştır. Yaşamının sonlarına doğru padişaha, kendisine halef olarak oğlu Fazıl Ahmed Paşa'yı önermiş ve Sultan IV. Mehmed bunu kabul etmiştir. Köprülü Mehmed Paşa Edirne'de 31 Ekim 1661 yılında 86 yaşında vefat etmiş, cenazesi İstanbul'a getirilerek Çemberlitaş'ta yaptırdığı külliye'ye defnedilmiştir.⁴⁸

1662 yılında yaptırılmış olan külliye; dersane-mescid (Darülkurra), medrese odaları (Darülhadis), dükkanlar, çeşme, türbe ve sebilden oluşmaktadır. Sonraki yıllarda Köprülü Mehmed Paşa'nın oğlu Fazıl Ahmed Paşa tarafından 1676 tarihinden önce Vezir Hanı ve kütüphane birimleri eklenmiştir. Kütüphane mermer sütunlu bir girişi izleyen tek kubbeli bir mekandan oluşmaktadır.⁴⁹ Külliye birimlerinden sebül günümüze ulaşmamıştır. Külliye, Divanyolu genişletilmesi sırasında özgün halini kaybetmiştir. Eski külliye düzeni hakkında kısmen Köprülü Su Yolları Hari-tası'ndan bilgi edinilmektedir.

⁴³ M. Baha Tanman, a.g.m. ,s.102.

⁴⁴ Karye: Osmanlı döneminde köy, kasaba anlamında kullanılan sözcük.

⁴⁵ M.Tayyip Gökbilgin, "Köprülüler" **M.E.B. İslam Ansiklopedisi**, C.6, s. 892.

⁴⁶ Joseph Von Hammer, **İstanbul ve Boğaziçi**, TTK Yayınları, Ankara, 2011, s. 295.

⁴⁷ Mücteba İlgürel, "Köprülü Mehmed Paşa", **DİA**, C.26, s.258.

⁴⁸ Mücteba İlgürel, a.g.m. , s.259.

⁴⁹ Semavi Eyice, **Tarih Boyunca İstanbul**, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 178.

“Darülkurra-i Latife” olarak vakfiyesinde geçen medresenin dershanesi aynı zamanda mesciddir. Sekizgen planda karşımıza çıkan yapı, kubbe ile örtülüdür. 1871 yol genişletme çalışması sırasında mescidin önündeki revaklar kaldırılmıştır. Yapının içinde barok özellikler taşıyan mermer mihrap bulunmaktadır. Minberi ise ahşaptan yapılmış ve oldukça sadedir. Mahfil kısmı ise XIX. yüzyılın sonunda eklenmiştir. İç mekandaki kalem işi süslemeleri yakın zamanda yenilenmiştir.⁵⁰

Külliyenin medrese odaları Divanyolu Caddesi ile Peykhane Sokağı'na dik uzanan iki koldan oluşan “L” şeklinde sıralanmıştır. Yapıldığı dönemde 12 odası bulunan medresenin günümüzde 9 odası bulunmaktadır. Divanyolu'nun genişletilmesi sonucunda medresenin bir bölümü yıkılmıştır. Bu yıkım sırasında medrese odalarından bir tanesi ortadan bölünmüş ve cephe dönemin zevkine göre düzenlenmiştir. Medrese odalarının üzerleri kubbeye örtülmüştür. Aynı şekilde odaların önünde bulunan revak birimleri de kubbelerle örtülmüştür. Medresede günümüzde Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı faaliyeti göstermektedir.

Külliyenin türbesi zamanında cadde üzerinde yer almaktaydı. Yol genişletme çalışmaları sonucunda kenara taşınmıştır. Bugünkü yerinde yeniden inşa edilen türbede XIX.yüzyılın zevkine göre at nalı kemerler kullanılmıştır. Günümüzdeki yapı sekizgen planlı olup, açık bir türbedir. At nalı kemerli cephelerde madeni şebekeler bulunur. Köprülü Mehmed Paşa ve oğlu Fazıl Ahmet Paşa baba-oğul bu açık türbede yatmaktadır.⁵¹

Külliyenin çeşmesi iki renkli taş işçiliği ile yapılmış sivri kemerli niş şeklinde düzenlenmiştir. Nişin alınlıklarında rumilerden oluşan girift bir kompozisyon bulunur. Dükkanlar sivri kemer ile dışarı açılmaktadır. Dikdörtgen planlı olan bu dükkanlar tonozla örtülmüştür.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi

1635 yılında Merzifon'un bugünkü adıyla Karamustafapaşa köyünde doğmuştur. Babası hakkında kesin bilgi yoktur. Bazı kaynaklara göre babası Oruç Bey adında bir timarlı sipahidir.⁵² Bir diğer kaynağa göre ise babası Köprülü Mehmed Paşa'nın kapı yoldaşlarından Hasan Ağa'dır. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Mayıs 1660'da Diyarbakır valisi ve Şubat-Mart 1662'de Kapudan-ı Derya olmuştur. Ekim 1676 yılında sadrazam olan Mustafa Paşa için dönüm noktası olan vaka Viyana Kuşatma-

⁵⁰ Ahmet Vefa Çobanoğlu, “Köprülü Külliyesi”, *DİA*, C.26, s.255.

⁵¹ Önder Kaya, *Cihan Payitahtı İstanbul*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 175.

⁵² Abdülkadir Özcan, “Merzifonlu Kara Mustafa Paşa”, *DİA*, C.29, s.246.

sı'dır. Aralık 1683 yılında Viyana'yı fethedememesi sonucu Belgrad'da idam edilmiştir.⁵³ 15 Aralık'ta vurulan başı⁵⁴ Edirne'ye götürülmüştür.

Küllüye; Çarşıkapı'da, Divanyolu caddesi üzerinde yer almaktadır. Dönemin sadrazamı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın II. Viyana kuşatmasındaki başarısızlığından ve akabinde idamından sonra inşasının, der-shane-mescid kapısı üzerindeki kitabeden anlaşıldığı kadarıyla paşanın idamından sonra oğlu Ali Bey tarafından 1690 yılında Mimar Hamdi'ye tamamlattırılmıştır.⁵⁵ Medrese, derslane-mescid, sıbyan mektebi, sebil, su deposu, dükkanlar ve hazireden oluşan külliyeinin, ayrıca medrese birimi için bir de kütüphanesi bulunmaktadır. 1837 ve 1894 depremlerinde harap olan yapılar 1842-1843, 1861-1863, ve 1895 yıllarında onarım geçirmiştir. 1918'de harikzedeler tarafından istila edilen külliyeinin 1953-1954 yıllarında yapılan yol genişletme çalışmaları sonucu dükkan birimleri yıkılmış sebil ve hazire yer değiştirmiş ve avlu kapısı daha geriye alınmıştır. 1960-1964 yılları arasında Vakıflar İdaresi tarafından restore edilmesinin ardından sebil birimi kiraya verilmiş diğer birimler ise İstanbul Fetih Cemiyeti ve Yahya Kemal Enstitüsü 'ne tahsis edilmiştir.⁵⁶

Bir tarafı yol çalışmaları nedeniyle kesilmiş, kareye yakın bir planda olan külliyeinin revaklı avlusunda "L" şeklinde sıralanan medrese odaları bulunur. Revakların doğu cephesinde küçük bir kuş köşkü yer alır. Kuzeydoğu tarafında derslane-mescid birimi ve yanında yeri değiştirilmiş sebil ve hazire görülmektedir. Güneydoğu yönünde ise sıbyan mektebi vardır. Sıbyan mektebi ile medrese hücreleri arasında ise su deposu, gu-sülhane ve helalar mevcuttur. Zamanında avluda bulunan şadırvan günümüze ulaşmamıştır.⁵⁷

Avlunun kuzeydoğu yönünde yer alan derslane-mescid birimi sekizgen bir planda yapılmış olup kubbe ile örtülüdür. Ön tarafında orijinal halinde üç kubbe ile örtülüyken günümüzde meyilli bir çatıyla örtülü olan revak birimleri yer almaktadır. Yapının kubbe ve mihrabı ile kapı, dolap, pencere alınlıklarında geç devre ait kalem işleri izleri görülmektedir. Külliyeinde cami birimi olmamasına karşılık burası halka açık bir mescid olarak uzun zaman kullanılmıştır.

Sıbyan mektebi dikdörtgen planlı olup üzeri ahşap tavanlı, kurşun

⁵³ Mehmed Süreyya, "Mustafa Paşa (Kara)", Tarih Vakfı Yurt Yayınları, *Sicill-i Osmani*, C.4, s.1198.

⁵⁴ John Freely, *Saltanat Şehri İstanbul*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.270.

⁵⁵ Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, YEM Yayınları, İstanbul, 2007, s. 389.

⁵⁶ Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi" *DİA*, C.29, s.249.

⁵⁷ Ahmet Vefa Çobanoğlu, a.g.m. , s.402.

kaplı bir çatı ile örtülüdür. Mektebin avlusunun batısında kemerli niş içinde çeşmeler güneyinde helalar bulunur.⁵⁸

Külliyenin doğusunda yer alan beş cepheli sebil kurşun kaplı kubbeyle örtülüdür. Cephelerdeki madeni şebekeler eksenleri kaydırılmış altıgenlerden oluşan geometrik kompozisyonda karşımıza çıkmaktadır. Eskiden caddeye bakan tarafta yer alan hazire kısmı bugün doğuda yer almaktadır. Kare bir alanda üzeri açık sekizgen kasnaklı hazirede günümüzde yirmi yedi kabir bulunmaktadır. Kara Mustafa Paşa için Köprülü Külliyesi'ndeki gibi açık bir türbe inşa edilmiştir.⁵⁹ Hazirenin doğu cephesinde girift geometrik kompozisyonlu madeni şebekeler bulunmaktadır.

Kuzey kapısının sağ tarafında dört batı cephesinde sekiz olmak üzere on iki dükkanı bulunmaktaydı. Bu dükkanlar 1953-54 yılları arasında yol genişletme çalışmaları sonucu yıkılmıştır.⁶⁰

Külliyenin kütüphanesi ise XVII.yüzyıl sonu itibariyle başkent İstanbul'da yapılmış üç önemli medrese kütüphanesinden biridir. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın ölümünden sonra oğlu Ali Bey tarafından yaptırılmıştır.⁶¹

Nefs-i İstanbul'da semtler-mahalleler bir külliye etrafında teşekkül etmiş ve genellikle isimlerini bu külliyelerin banilerinden almıştır. Bu külliyelerde yer alan cami-sıbyan mektebi ve çeşmelerin temel yapı birimlerinden olduğu bilinmektedir. Bir ibadet ve toplanma mekanı olarak cami sosyal hayatın, sıbyan mektebi eğitime verilen önemin, çeşme ise temizliğin bir göstergesidir. Bu çalışmada, inşa edildikleri yerlerde camiye gereksinim bulunmadığı ve medreselerinin içinde dershane-mescid kısmı yer aldığı için camisiz olarak yapılan XVI. ve XVII. yüzyıl külliyeleri incelenmiştir. Çalışmanın devamında, sonraki yüzyıllarda aynı sistemde yapılan külliyeler ele alınacaktır.

⁵⁸ Ahmet Vefa Çobanoğlu, a.g.m. , s.249.

⁵⁹ Oktay Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 422.

⁶⁰ Ahmet Vefa Çobanoğlu, a.g.m. , s.250.

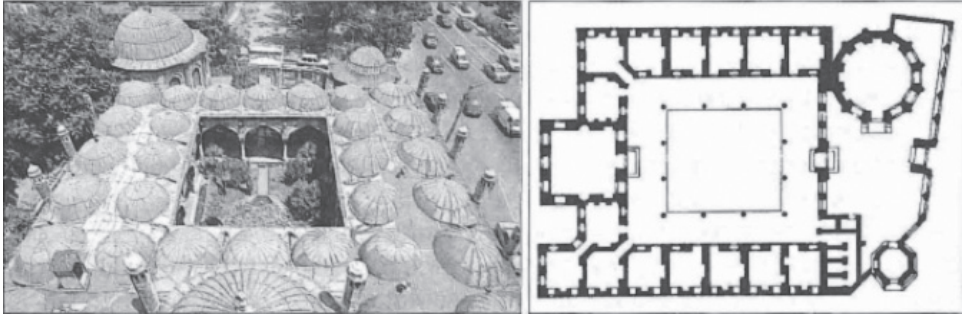
⁶¹ İsmail E. Erünsal, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Kütüphanesi", *DİA*, C.29, s.254.

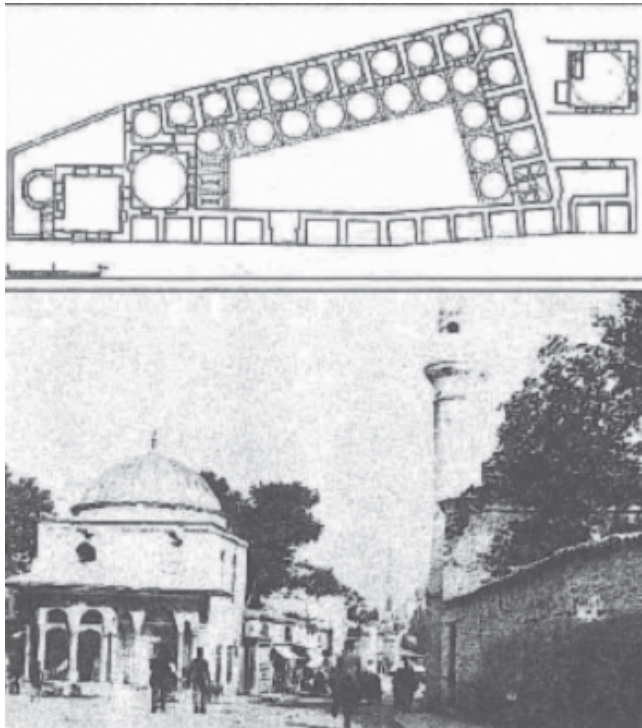
Koca Sinan Paşa Medresesi

Koca Sinan Paşa Sebili ve külliyesinin hazine

Gazanfer Ağa Külliyesi ve Planı

Kuyucu Murad Paşa Külliyesinin XIX. yüzyıl sonunda görünüşü
(A. Vefa Çobanoğlu fotoğraf arşivi)ile planı

Kuyucu Murad Paşa Medresesi ve Sıbyan Mektebi

Ekmekçizade Ahmed Paşa Medresesi

Bayram Paşa Medresesi

Bayram Paşa Türbesi ve sebili

Amcazade Hüseyin Paęa Külliyesinin medresesinin üstten görünümü

Amcazade Hüseyin Paęa Kütüphanesinin güney cephesi

Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesinin 1754 - 55 tarihli tamir kitabesi ve sebili

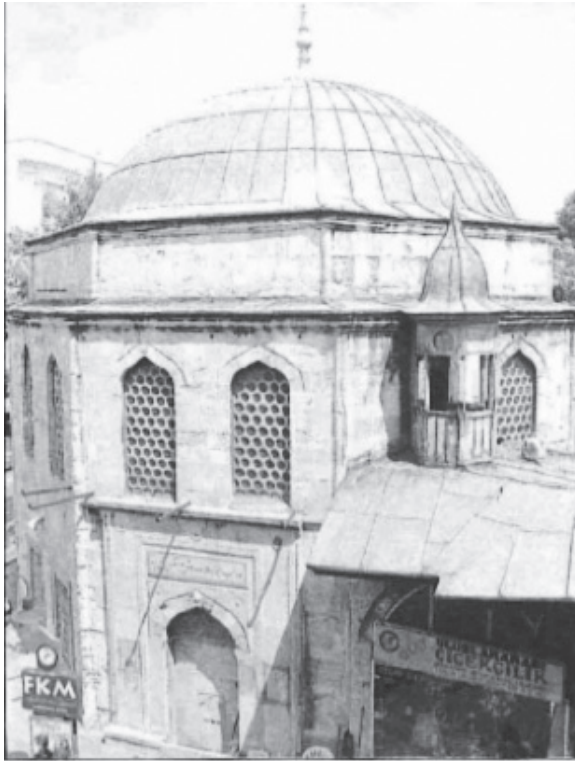
Merzifonlu Kara Mustafa Paşa avludan görünüm

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa dershane-mescid

Köprülü Külliyesinin avludan görünümü

Köprülü Külliyesinin derhane-mescidi ile batıdaki çeşmesi

Köprülü Mehmed Paşa ile oğlu Fazıl Ahmed Paşa'nın türbesi

Kaynakça

- Ahunbay, Zeynep, "Ekmekçizade Ahmed Paşa Medresesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.3, s. 146.
- Aslanapa, Oktay, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2004.
- Cezar, Mustafa, *Osmanlı Başkenti İstanbul*, EKAV Yayınları, İstanbul, 2002.
- Çobanoğlu, Ahmet Vefa, "Gazanfer Ağa Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.3, s. 375-376.
- Çobanoğlu, Ahmet Vefa, "Köprülü Külliyesi", *DİA*, C.26 s.255.
- Çobanoğlu, Ahmet Vefa, "Kuyucu Murad Paşa Külliyesi", *DİA*, C.26, s.509.
- Çobanoğlu, Ahmet Vefa, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi", *DİA*, C.29, s.249-252.
- Dursun, Haluk vd., *Şehir Kültür İstanbul*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul, 2010.
- Erünsal, İsmail E., "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Kütüphanesi", *DİA*, C.29, s.254.
- Eyice, Semavi, *Tarih Boyunca İstanbul*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2006.
- Eyice, Semavi, "Ekmekçizade Ahmed Paşa Medresesi", *DİA*, C.10, s.548.
- Eyice, Semavi, "Gazanfer Ağa Külliyesi", *DİA*, C.13, s. 432.
- Freely, John, *Saltanat Şehri İstanbul*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- Goodwin, Godfrey, *Osmanlı Mimarlığı Tarihi*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2012.
- Göncüoğlu, Süleyman Faruk Göncüoğlu, *İstanbul'un Kitabı Fatih*, C. 1, Fatih Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

- Güran, Ceyhan, *İstanbul Bir Dünya İmparatorluklar Merkezi*, Akis Kitap, İstanbul, 2007.
- Halaçoğlu, Yusuf, "Bayram Paşa", *DİA*, C.5, s.266.
- Hammer, Joseph Von, *İstanbul ve Boğaziçi*, TTK Yayınları, Ankara, 2011.
- İlgürel, Mücteba, "Köprülü Mehmed Paşa", *DİA*, C.26, s.258.
- İşbilir, Ömer, "Kuyucu Murad Paşa", *DİA*, C.26, s. 507.
- Karakaya, Enis, "Koca Sinan Paşa Külliyesi", *DİA*, C.26, s. 139.
- Kaya, Önder Kaya, *Cihan Payitahtı İstanbul*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- Koçu,Reşad Ekrem,"Bayrampaşa Medresesi, Mektebi, Sebili, Tekkesi, Tekke Mescidi ve Türbesi" *İstanbul Ansiklopedisi*, C.4, s. 2306.
- Koçu,Reşad Ekrem,"Ekmekcizade Ahmed Paşa Medresesi" *İstanbul Ansiklopedisi*, C.9, s. 4979.
- Koçu,Reşad Ekrem,"Gazanfer Ağa Medresesi Sebili ve Türbesi" *İstanbul Ansiklopedisi*, C.11, s. 6025.
- Kuban, Doğan, *Osmanlı Mimarisi*, YEM Yayınları, İstanbul, 2007.
- Mehmed Süreyya, "Mustafa Paşa (Kara)", Tarih Vakfı Yurt Yayınları, *Sicill-i Osmani*, C.4, s.1198.
- Mehmed Süreyya, "Sinan Paşa (Koca)", Tarih Vakfı Yurt Yayınları, *Sicill-i Osmani*, C.5, s.1512.
- Mehmed Süreyya, "Gazanfer Ağa", Tarih Vakfı Yurt Yayınları, *Sicill-i Osmani*, C.2, s.546.
- Mehmed Süreyya, "Ahmed Paşa (Ekmekçizade)", Tarih Vakfı Yurt Yayınları, *Sicill-i Osmani*, C.1, s.208.
- Ortaylı, İlber, Vahdettin Engin, Erhan Afyoncu, *Payitaht-ı Zemin Eminönü II*, Eminönü Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2008.
- Özcan, Abdülkadir, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa", *DİA*, C.29, s.246.
- Tanman, M. Baha, "Bayram Paşa Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.2 s.101.
- Wiener, Wolfgang Muller, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, YKY, İstanbul, 2001.
- Yavaş, Doğan, "Sinan Paşa Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.7, s.4.
- Yerasimos, Stefanos, *İstanbul İmparatorluklar Başkenti*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010.